

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD

Nyt fra Haderslev Amts Museum

Nicolai Svendsen:

Amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen

Peter Kr. Iversen:

Historisk Samfund for Sønderjylland og det lokalhistoriske arbejde i Nordslesvig

Amtslæge, dr. med. Svend Ostenfeld:

Om sundhedsvæsenets udvikling i Sønderjylland – de senere år

Marguerite Hahnemann:

Teater i Nordslesvig – foråret 1958

Glimt fra svundne tider

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå

NYT FRA HADERSLEV AMTS MUSEUM

På Haderslev Amts Museum har man nu taget et nyt virkemiddel i brug. De besøgende kan, hvis de ønsker det, få en mundtlig vejledning i museets hovedbygning. Når de træder ind i stenalderafdelingen, går en højtaler i gang med at fortælle noget af det, som ikke direkte kan ses på oldsagerne. Udstillingen får derved det lille tilskud af oplysninger, som mange sætter pris på.

Foreløbig er indtalt to vejledninger på båndoptageren, en publikumsvejledning for hele hovedbygningen og en noget langsommere skolevejledning for oldsamlingen alene.

Der skal vel endnu gøres erfaringer med dette forsøg, men at dømme efter faldne udtalelser synes det at være faldet heldigt ud. Om nogle år er det måske så almindeligt, at publikum vil anse det for at være en selvfølge.

Amtslæge dr. med H. Lausten-Thomsen på 80 årsdagen den 6. juni

Få inden for vor landsdel har gennem årene ydet et så trofast og alsidigt arbejde i hjemstavns, ja, landets tjeneste som amtslæge dr. Lausten-Thomsen, og det er da også med en dybtfølt tak og hyldest, at redaktionen i anledning af 80 årsdagen lader junihæftet få sit præg af emner fra de områder, der har haft og stadig har amtslægens store interesse.

Det var amtslæge Lausten-Thomsen, der i 1924 sammen med seminarielærer Claus Eskildsen tog initiativet til udgivelsen af nærværende tidsskrift og i et langt åremål sad som medredaktør. Til 70 årsdagen bragte Sønderjysk Månedsskrift en fortegnelse over amtslægens omfattende litterære produktion i bøger, aviser og tidsskrifter, og siden da er der kommet adskilligt til, som forhåbentligt også engang kan blive registreret, så der kan foreligge en fyldestgørende bibliografi over dr. Lausten-Thomsens rige forfattervirksomhed.

Amtslæge, dr. med. H. Lausten Thomsen

1878 — 6. juni — 1958

Af Nicolai Svendsen

Fredag den 6. juni fylder amtslæge, dr. med. Hans Lausten-Thomsen 80 år. Efter at have fuldendt et mangesidigt livsværk i et tidsrum af over et halvt århundrede lever han vedvarende rask og rank iblandt os, ikke tynget af årenes vægt. Den sønderjyske befolkning, som kender og værdsætter hans enestående indsats, vil i dagens anledning mindes hans gerning i dyb taknemmelighed.

Det følgende er kun nogle spredte træk, der skal vidne om denne landsmands betydning for den nuværende og kommende slægt:

I 1906 kom en ung mand til Skærbæk som den syge læge Niels Petersens efterfølger. Han var søn af »Nordslesvigs Skoleforening«s højtfortjente kasserer Hinrich Thomsen i Roost og på trods af tysk studium stærkt præget af den ånd, der rådede i det danske hjem. Som en af de få dansksindede akademikere, hvem det dengang lykkedes at komme til vejs ende, opnåede han straks en krævende stilling blandt sit folk og begyndte en omfattende virksomhed som læge på et område, der spændte fra den danske grænse og ned mod Tønder, samtidig med at han snart blev en lokal dansk lederskikkelse på dette sted, hvor den bekendte pastor Jacobsens fortyskningsforetagender på mange måder havde efterladt sig spor, ikke således at forstå, at tyskheden bredte sig, men at kommunal og folkelig fremdrift i nogen grad var hemmet eller havde været optaget af nationalt forsvar.

Den unge læge var ved sin forståelse af kravene og sine store evner som skabt til at indtage og fylde pladsen som den indfødte befolknings talsmand. Han blev efterhånden en sønderjysk førerskikkelse af format med indflydelse på mange måder og en så alsidig udvikling som næppe nogen anden, fordi han har stået i spidsen for en stor del af de emner, som i preussertiden trængte til røgt og danskhedens fremme. Denne hans første manddomsgerning blev så dybtgående, at det ville være for vidtløftigt her at skildre den efter fortjeneste både i udlændighedens dage og efter genforeningen.

Vi møder ham straks som medlem af Skærbæk kommuneråd og igangsæt-

ter af den forsømte folkelige oplysning på egnen. Han har selv engang omtalt sin livsgerning med følgende ord:

»Fra slægt til slægt arves modersmålets kostelige skål, men hvert enkelt slægtled må fylde den med folkets åndsindhold, så den ikke ruster for vind og vejr og fortæres af tidens tand. At hjælpe hverandre dertil, at fremme dansk åndslivs frie strøm iblandt os og i vort folk blev under fremmedherredømmet vor folkedels ene hovedopgave. Den anden var at holde håbets lue tændt. Men at være med i arbejdet for danskhedens bevarelse og stadige fornyelse i Sønderjylland blev for mange af os i stor udstrækning dagens værk og livets indhold.«

Det var en så tydelig og smuk målsætning, at den næppe kan tænkes fyldigere. I disse ord har vi en ungdomsbekendelse af den mand, som nu fylder 80 år.

Da første verdenskrig udbrød måtte han straks følge pligtens tunge bud, forlade sit hjem og sin virksomhed og gøre tjeneste som læge i den tyske hær, dog vistnok med officersrang. Det var drøje år, og han mødte også på grund af sit danske sindelag megen modgang. Men det skal ikke glemmes, at selv i denne stilling fik han ofte lejlighed til at yde landsmænd hjælp og bistand under krigens hårde tilskikkelser.

Han har selv skildret tilværelsen i denne tid således:

»I de onde år, da vi var revet bort fra hjem og familie, sat til at dræbe og hjælpe andre, der dræbte, vendt i mod gode menneskers naturlige ønsker. Som krigsdeltagere ved vi, hvor ondt det går til, hvor kampen står. Har man siddet døgn efter døgn i en jordhule og ventet på den granat, der skulle begrave en levende. Har man oplevet, at den mand, man talte med, lydløst sank ned for ens fod, hørt ham klage, en der fik en del af hjerneskallen revet bort, været vidne til hans klynken, der har mistet sin hud under giftgassens hærgen, har man i ugevis ikke fået ro eller rigtig søvn — — — « o. s. v.

Men der kom den dag, da krigen var forbi, og fra fremmede lande og strande stævnede vore folk tilbage til vor hjemstavn fulde af en lykkes spænding og forventning. Lausten-Thomsen var blandt dem. Hen imod jul 1918 vendte han hjem til Skærbæk fra Rusland. I sin bog »Dansk Tale«, udgivet 1946, har han aftrykt et udvalg af sine foredrag med nationalt præg af blivende værdi, hvor han bl. a. mesterligt skildrer genforeningens varme glæde, ungdommens opgaver under Danmark, alvorstider, danske skæbner og sind i Sønderjylland. Det er ingen overdrivelse at kalde denne samling en opbyggelsesbog for alle, der har oplevet omskiftelserne indtil befrielsen fra tysk åg, det onde med det gode. Han har både ordet og pennen i sin magt. Han ejer sine meningers mod. Det er ikke altid den, der råder på bjerget. Men det gør ham ikke mindre.

I alle de år havde forfatteren inderlig føling med vore forhold, som dansk embedsmand, som historiker, som befolkningens tillidsmand og naturligvis

ved sin lægegerning. Det påskønnedes fra alle sider af hans landsmænd, uanset stand og stilling, og ikke mindst ved udmærkelser fra høje steder.

Det fandt et fyldigt og smukt udtryk i bogen »Nordslesvigs åndelige genforening«, udgivet med støtte af »H. P. Hanssens Mindefond«, »Sprogforeningen« og »Den danske Fond af 1936«. Indledningen begyndte således:

»Mange mænd og kvinder har sat al deres kraft, hele deres virke og energi ind på genforeningsarbejdet. En af dem er amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen. Han blev aldrig træt, når det gjaldt et dansk arbejde i Sønderjylland. Hans interesser har været vidtfavnende, spændende fra det rent faglige, lægevidenskaben, til litteratur og folkløse, historie og filologi. »Historisk Samfund for Sønderjylland« føler det derfor som en naturlig og kær pligt at hylde sin mangeårige formand på hans 70 års fødselsdag ved at udsende denne bog.«

Der er herved med fuld føje henvist til dette meget krævende tillidshverv. Hans kæreste arbejdsmark var vistnok hjemstavnsgranskning. Som formand for nævnte samfund virkede han i samarbejde med andre banebrydende på dette område fra 1936. Fra 1924 til 1946 var han desuden medudgiver af »Sønderjydsk Månedsskrift«. Ved denne syssel kom hans sjældne sans for landsdelens forhold gennem tiderne og befolkningens kår og levesæt ham til gode. Han fik lejlighed til at samle beretninger om slægternes skæbne i onde og gode dage, i småt og stort.

Hans litterære evner gav sig udslag som forfatter af flere bøger og skrifter, hvis indhold tager sigte på personligt kendskab til mennesker, som har haft betydning for vor tid og dens udvikling. Det turde være tilstrækkeligt foruden det allerede omtalte at henvise til »Håbets Mænd«, »Bogen om H. P. Hanssen« og »Tønderbogen«, som alle blev til ved samarbejde med andre. Som følge af hans indsigt i nationale forhold, folkeoplysningens værd og særlige forståelse for vort eget landskab kom han i forbindelse med tilsvarende kredse. Han har været medlem af »Sønderjydsk Skoleforening«s tilsynsråd fra 1921–54, formand for Tønder Bibliotek fra 1923–54 og af »Videnskabernes Selskab til Undersøgelse af Kilder til dansk Historie« og adskilligt andet, der har tilknytning til hans embedsvirksomhed.

Da landsdelen blev dansk, var det nærmest en selvfølge, at han udnævntes til amts- og kredslæge i Tønder amt, hvor han så at sige mere end nogen anden havde kendskab til folk og forhold. Man vil derfor forstå, at det herude følte som et uerstatteligt tab, da denne mand med sine mange og store interesser i 1943 af sundhedshensyn flyttede til Aabenraa i samme egenskab, men hvor han måske fandt endnu bedre lejlighed til at dyrke sin vidtspændende begavelse.

Hvem der har haft adgang til hans og hans hustrus smukke hjem i denne by, kan tale med om den enestående gæstfrihed, som de to udviste overfor ligesindede kendinge. Fru Lausten-Thomsen fulgte sin mands gerning under

alle forhold med fuld forståelse, og de, der fik lov til at færdes indenfor deres fire vægge, modtog budskabet om denne elskelige kvindes bortgang for et par år siden som en dyb sorg, der også ramte vennekredsen.

Det er næsten overflødigt at henvise til den position, som Lausten-Thomsen sammen med alt andet skabte sig som embedslæge. Han var ikke blot en myndig tilsynsførende, et ordensmenneske, men også indenfor faget en søgt sagkyndig i mere videnskabelige spørgsmål.

Hans navn vil blive bevaret på fremragende plads i Sønderjyllands annaler, når det omstridte lands skæbne fra det sidste århundrede skal skrives.

Historisk samfund for Sønderjylland

og det lokalhistoriske arbejde i Nordslesvig

Af Peter Kr. Iversen

Da det første hæfte af Sønderjyske årbøger i 1889 udsendtes under redaktion af H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og P. Skau kendte man endnu ikke til amtshistoriske samfund. Såvel i Sønderjylland som i kongeriget begyndte oprettelsen af lokale historiske foreninger først efter århundredskiftet; men i Sønderjylland, hvor dagens politiske strid lagde beslag på alle kræfter, blev det først muligt efter genforeningen at oprette et dansk historisk samfund. Det var udgiveren af de ved verdenskrigens udbrud standsede Sønderjyske årbøger, H. P. Hanssen, der blev initiativtageren til oprettelsen af Historisk samfund for Sønderjylland, hvis vigtigste formål skulle være at gentoptage udgivelsen af en historisk årbog, men som også skulle påtage sig andre lokalhistoriske opgaver efter mønster fra de kongerigske historiske amtssamfund.

I en nekrolog over H. P. Hanssen i Sønderjyske årbøger 1937 har amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen redegjort for begivenhederne omkring oprettelsen af Historisk samfund for Sønderjylland. Sammen med redaktør P. Eliassen og pastor Thade Petersen indbød H. P. Hanssen 120 historisk interesserede mænd til et møde på Folkehjem den 19. december 1922, og her stiftedes Historisk samfund. H. P. Hanssen blev foreningens selvskrevne formand, og Thade Petersen blev sekretær og redaktionssekretær for Sønderjyske årbøger.

Sønderjyske årbøger før 1. verdenskrig og Sønderjyske årbøger i dag er ikke helt den samme årbog. Vel var der i Sønderjyske årbøger før 1914 fremragende bidrag fra nogle af vore bedste historikere fra den politiske historie,

kultur-, personal- og stedhistorien, men årbøgerne var tillige en aktuell årbog i den forstand, at den bragte udførlige oversigter over det nationalpolitiske og folkelige arbejde i dets forskellige afskygninger. Efter genforeningen fortsatte Thade Petersen med disse oversigter, og indtil 1933 havde det aktuelle nationalpolitiske stof en temmelig fremtrædende plads. Men derefter er – også et vidnesbyrd om Nordslesvigs åndelige genforening – Sønderjyske årbøger i det hele og store kommet på linie med de øvrige historiske amtssamfunds årbøger, dog således at Sønderjyske årbøger stadig har et særpræg derved, at det er et grænselands historie, der gøres til genstand for behandling i dem.

Med H. P. Hanssen, H. Lausten-Thomsen og Thade Petersen som redaktører genoptoges udsendelsen af Sønderjyske årbøger 1923, og det følgende år, 1. juli 1924 udsendtes under redaktion af Claus Eskildsen og H. Lausten-Thomsen første hæfte af Sønderjysk månedsskrift. Disse fem mænd blev det, der kom til at øve den største indflydelse på arbejdet i foreningens første år. Længst af dem har dr. Lausten-Thomsen virket, i 20 år, fra 1936 til 1956, som foreningens formand og samlende midtpunkt. I den første tid var arbejdet naturligvis især koncentreret om udgivelsen af de to tidsskrifter, senere begyndte man også en begrænset foredragsvirksomhed, som oftest i forbindelse med byvandring eller udflugter til historiske minder. 1939 påbegyndtes endvidere udsendelsen af »Skrifter, udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland« med provst Erik Christensens lille erindringsbog »Fra min virksomhed i Tønder«. Omkring 1940 begyndte iøvrigt med daværende arkivar Johan Hvidtfeldts overtagelse af sekretærhvervet en intensivering og udvidelse af foreningens arbejde. Der blev afholdt kursus for lokalhistorikere, der blev dannet tilløb til tillidsmandsorganisation, og der blev udsendt opfordring til gamle stridsmænd fra fremmedherredømmets tid om at nedskrive deres erindringer, en opfordring, der gav godt resultat. Nogle af disse erindringsværker er trykt i skriftrækken, andre er udsendt som forlagspublikationer og atter andre opbevares som manuskripter på landsarkivet.

Besættelsestiden, som ellers førte så meget ondt med sig, blev i flere henseender en opgangsperiode for det lokalhistoriske arbejde i Nordslesvig. Interessen for at lære hjemstavnsens historie at kende var voksende, og fra Historisk samfunds side understøttedes denne bevægelse ved afholdelse af vejledende kurser med Johan Hvidtfeldt som ledende og inspirerende kraft. 1944 udkom den første danske, egentlige sognehistorie, Varnæs sogns historie, og med korte mellemrum derefter kom sognebøger for Visby, Skodborg, Uge og Skrave sogne. Den af Historisk samfunds mangeårige styrelsesmedlem og nuværende æresmedlem, museumsdirektør, dr. phil. M. Mackeprang redigerede »Tønder gennem tiderne« udsendtes i samfundets skriftrække og er stadig denne rækkes betydeligste og største publikation. I skriftrækken

udsendtes endvidere Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie, et overordentlig værdifuldt hjælpemiddel, som senere fulgtes af nogle små, populære vejledninger for lokal- og personalhistorikere. Der var i begyndelsen af 40'erne god grøde i Historisk samfunds arbejde.

Medlemstallet voksede i de første år kun langsomt. 1924 var der 450 medlemmer, 1926 560, og tallet holdt sig længe omkring 6–700. Men op imod 1940 og især under besættelsen begyndte en mærkbar stigning af medlemstallet. Det nåede op på 11–1200, og Historisk samfund for Sønderjylland var dermed blevet en af landets største amthistoriske foreninger. 1954–55 lå medlemstallet efter en mindre tilbagegang omkring 1950 på ca. 1150, et pænt tal målt efter danske forhold, men i sammenligning med den store tilgang, de tyske sydslesvigske hjemstavnsforeninger havde, for lille.

Skæbnetider for et folk fører ofte til øget historisk interesse og virksomhed. Vi så det herhjemme under besættelsen, og vi har efter 1945 set, hvorledes vore naboer mod syd i nederlagets tegn har søgt råd og oplysning, trøst og styrke i historisk arbejde og i historisk læsning. Der har efter kapitulationen i Sydslesvig været en tilslutning til de lokalhistoriske foreninger, som overført på vore forhold ville svare til, at Historisk samfund for Sønderjylland skulle have mellem 3 og 4000 medlemmer. Og også på det rent videnskabelige felt er der syd for grænsen i de senere år udfoldet en imponerende aktivitet. Det ene store værk efter det andet har set dagens lys, og bl. a. er man for tiden i gang med udgivelsen af stor slesvig-holstensk historie på 8 bind. En stor stab af dygtige videnskabsmænd, knyttet til videnskabelige institutioner og selskaber, først og fremmest universitetet og bibliotekerne i Kiel, landsarkivet på Gottorp og museerne på Gottorp og i Flensborg, arbejder dygtigt og målbevidst med historiske opgaver. I Slesvig og Holsten udkommer over en halv snes historiske tidsskrifter og årbøger, og op imod en snes tyske tidsskrifter bringer historiske artikler og afhandlinger vedrørende Sønderjylland.

På baggrund af disse forhold var det naturligt, at dr. Lausten-Thomsen overfor Historisk samfunds styrelse rejste det spørgsmål, om der ikke fra dansk side kunne gøres mere for at øge interessen for vor landsdels historie. Dr. Lausten-Thomsens initiativ gav anledning til en selvransagelse, og der nedsattes inden for Historisk samfunds styrelse et udvalg, der skulle undersøge, om Historisk samfund ved en omlægning og aktivisering af arbejdet ikke selv kunne præstere mere, end tilfældet hidtil havde været. Udadtil manifesterede disse overvejelser sig i det nye lovforslag, der kunne forelægges på årsmødet i Gram 1955. Den vigtigste nydannelse efter de nye love var opdelingen af foreningen i fem amtskredse, der skulle ledes af amtsudvalg, valgte generalforsamlinger inden for de respektive amtskredse. Amtsvalgsformændene blev herefter selvskrevne medlemmer af styrelsen. Som

særlige arbejdsopgaver fik amtsudvalgene overladt at arrangere foredragsaftener, om muligt i samarbejde med stedlige foredragsforeninger, at arrangere egns- og byvandring, at søge oprettet sognehistoriske foreninger, at udpege sognetillidsmænd og være forbindelsesled mellem dem og styrelsen. Derved blev denne og især sekretæren lettet for en del af den stadig voksende arbejdsbyrde, og der blev derved skabt mulighed for, at styrelsen og dens forskellige arbejdsudvalg i højere grad kunne samle kræfterne om udgivelsen af Sønderjyske årbøger, Sønderjysk månedsskrift og bøgerne i den særlige skriferække, samt om at yde vejledning i lokalhistorisk arbejde. I de tre år, der er forløbet siden nyordningens gennemførelse, har det da også vist sig, at amtsudvalgenes nære kontakt med tillidsmændene har medført en øget indsats fra deres side, hvilket først og fremmest har kunnet mærkes i en stigende tilgang af nye medlemmer. For selv om vore publikationer udkommer i et nok så tiltalende ydre og med et nok så værdifuldt indhold, nytter det ikke meget, når befolkningen ude omkring i byer og sogne ikke ved personlige kontakter gøres bekendt hermed. Amtsudvalgenes og tillidsmændenes virksomhed har i løbet af godt tre år medført en tilgang på omkring 600 nye medlemmer, således at Historisk samfund nu har et medlemstal på ca. 1750, og der er dermed skabt et godt grundlag for konsolidering og udbygning af publikationsvirksomheden.

Der fandtes i forvejen særlige redaktionsudvalg for Sønderjyske årbøger og Sønderjysk månedsskrift, og nu oprettedes et nyt udvalg, der skulle tage sig af skriferækken og dermed den mere videnskabelige side af samfundets virksomhed. Hovedansvaret for den videnskabelige udforskning af sønderjysk historie hviler på vore universiteter og videnskabelige institutioner, men man har dog ment, at der også fra Historisk samfunds side kunne gøres mere på dette område end hidtil, bl. a. på baggrund af, at der her i landsdelen findes dygtige historikere, hvis medvirken man vil kunne regne med. Inden for det historiske arbejde er en vis planlægning på længere sigt også nødvendig. Det nye redaktionsudvalg må derfor undersøge, hvilke opgaver der især trænger sig på, og om det er muligt ved hjælp af den forhåndenværende arbejdskraft at få dem løst. Ved samarbejde mellem alle interesserede vil der sikkert kunne nås langt ad denne vej.

Men selv om Historisk samfund måske nok vil kunne taget et nap med på det egentlige videnskabelige felt, så er og bliver arbejdet på det folkelige og lokalhistoriske felt foreningens hovedopgave. Her i Nordslesvig, hvor langt den overvejende part af de arkivalske kilder, takket være tidligere tiders forkludrede styre, er tyskskrevne, kræves der større forudsætninger end i det øvrige land, dog først og fremmest en god portion tålmodighed, til at kunne gå i lag med et lokalhistorisk arbejde. Der må derfor lægges megen vægt på det vejledende og opmuntrende arbejde. Der må arrangeres kursus, og der må ydes vejledning ved planlægning og udarbejdelse af lokalhisto-

riske skrifter, et arbejde der er lige så vigtigt og betydningsfuldt som det er tidkrævende. Ganske naturligt har man derfor også rejst det spørgsmål, om der ikke her i Nordslesvig, hvor arbejdet for lokalhistorikerne som nævnt er meget vanskeligere end i kongeriget, burde og kunne skabes økonomisk basis for ansættelsen af en lokalhistorisk konsulent. Også dette må være en opgave, som Historisk samfund i de kommende år må søge at få løst.

I 34 år, fra 1922–1956, har amtslæge, dr. *H. Lausten-Thomsen* været med i ledelsen af Historisk samfund for Sønderjylland, heraf i 20 år som foreningens selvskrevne formand. Der er vel få her i landsdelen, der har ordet i sin magt, som vor gamle formand og nuværende æresmedlem har det, og endnu færre, der taler og skriver et renere og smukkere dansk end han. Hans formfuldendte ledelse af foreningens møder er i alles erindring, og medarbejdere ved vore tidsskrifter vil ikke have kunnet undgå at mærke, hvor store krav han stillede også til den rent sproglige udformning – krav, som det ikke altid har været helt let at kunne opfylde. Der tales her i grænselandet så ofte om, at de gamle har svært ved at lade de unge komme til. For dr. Lausten-Thomsen har det været en selvfølge, at også yngre kræfter har skullet være med i ledelsen af Historisk samfund. Ofte har han, når en ældre veltjent historiker blev nævnt som emne til en styrelsespost, stillet det spørgsmål, om den pågældende – hvor vel kvalificeret han end måtte være – ikke var for gammel. Man har derfor også set det særsyn for en historisk forening, at gennemsnitsalderen for Historisk samfunds styrelsesmedlemmer en overgang lå mellem 40 og 45 år. Ved sin virksomhed som redaktør af foreningens to tidsskrifter, som forfatter til utalte afhandlinger og artikler og som foreningens formand har dr. Lausten-Thomsen ydet en fremragende indsats i det lokalhistoriske arbejdes trivsel i grænselandet. Når vort højt- agtede æresmedlem nu den 6. juni runder de 80 år, skal der derfor sammen med ønsket om alt godt i de år, der endnu måtte være ham tilmålt, lyde en hjertelig og dybfølt tak for hans dygtige ledelse af og utrættelige virke inden for Historisk samfund for Sønderjylland.

Om sundhedsvæsenets udvikling i Sønderjylland - de senere år

Af amtslæge, dr. med. Svend Ostenfeld

I en artikel af fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen »Fra 20 gode år« (trykt i »Småskrifter tilegnede professor dr. phil. Aage Friis« 1940) kommer forfatteren også ind på de sociale forhold i Sønderjylland efter genforeningen, herunder omsorgen for børn og gamle – samt sygehusvæsenet.

Det kunne nu – 18 år senere – have sin interesse at se på, hvad der siden da er sket på sundhedsvæsenets område i landsdelen.

Det er ofte fremhævet, at tiden i vore dage rider stærkt, udviklingen skri- der frem med en hastighed, der ofte gør, at det næsten kan være vanskeligt at følge med. Dette gælder ikke mindst, når talen er om medicinen, betragtet både som videnskab og i praktisk udformning. En følge heraf er da også, at der på adskillige punkter indenfor sundhedsvæsenets opbygning og organi- sation i Sønderjylland som i det øvrige land har fundet betydelige fremskridt sted.

Man kan vist stort set sige, at denne udvikling især ses på to områder: *udbygningen af sygehusvæsenet og den forebyggende – profylaktiske – syg- domsbekæmpelse.*

I landet som helhed har princippet i sygehusvæsenets organisation været den, at der indenfor hvert amt findes et centralsygehus, udbygget med spe- cialafdelinger (medicinske og kirurgiske afdelinger, røntgenafdelinger, even- tuelt øre-, næse- og halsafdelinger samt øjenafdelinger). Desforuden i byerne de såkaldte »lokale sygehuse«, oprindeligt »blandede sygehuse«, det vil sige sygehuse med både medicinske og kirurgiske sengepladser, ledet af een overl- æge. Efterhånden er dog flere steder i landet sådanne sygehuse nu delt, så- ledes at der er både en kirurgisk og en medicinsk overlæge.

I Sønderjylland fungerer Statshospitalet i Sønderborg som centralsygehus med specialafdelinger. I Haderslev behandles kirurgiske patienter på amtets sygehus, medens bysygehuset er forbeholdt patienter med medicinske syg- domme. Sygehusene i Åbenrå, Tønder og Gram er »blandede sygehuse«, le- dede af væsentlig kirurgisk uddannede overlæger, men med speciallæger i medicinske sygdomme som konsulenter. Det tidligere sygehus i Løgumkloster er nedlagt som selvstændigt sygehus, benyttes nu som en rekonvalescent- og plejeafdeling under Tønder sygehus. Endelig skal det nævnes, at den private Ansgar-klinik i Åbenrå rummer en øre- næse- og halsafdeling, en øjenafde- ling og en afdeling ledet af en speciallæge i hudsygdomme. Herudover har klinikken 15 sengepladser, der benyttes som rekonvalescentafdeling for Åbenrå sygehus.

En udstrakt modernisering af landsdelens sygehuse har fundet sted i løbet af de senere år, således er sygehusene i Tønder og Åbenrå for ganske nylig udbygget med tidssvarende, fuldt moderne indrettede nybygninger. På stats- hospitalet er indrettet en øreafdeling, beliggende i en selvstændig bygning i Sundquistgade, og en ortopædisk specialafdeling er oprettet. I Haderslev står man ligeledes foran en udbygning af sygehusvæsenet, men endelige pla- ner foreligger endnu ikke. Det skal nævnes, at også Ansgar-klinikken i Åbenrå i de senere år er blevet moderniseret.

Som det vil være kendt, finder der indenfor medicin en stedse større og større udspecialisering sted. Udviklingen er så stor, at det bliver vanskeligere

Sygehuset i Tønder.

og vanskeligere for den enkelte lægechef at beherske hele området indenfor sit speciale. Dette gælder for eksempel indenfor kirurgien, hvorfor der oprettes kirurgiske specialafdelinger for neuro-kirurgiske sygdomme og afdelinger for patienter med hjerte- og lungelidelser, der skal gøres til genstand for operativ behandling (thorax-kirurgiske afdelinger). Sådanne afdelinger findes ikke i Sønderjylland, men der er overenskomstmæssig adgang til at overføre patienter, der kræver specialbehandling af den nævnte art til Århus og Odense.

Herudover er der indenfor det kirurgiske speciale i Sønderjylland truffet den ordning, at patienter, der ønsker det, uanset hjemsted kan indlægges hos den kirurgiske lægechef i landsdelen, der i særlig grad har specialiseret sig indenfor det område, den pågældendes sygdom falder. (Eksempelvis: mavesygdomme, galdevejssygdomme, urinvejssygdomme m. v.) Man søger altså at koordinere de forskellige sygehuse, og for at udbygge dette samarbejde sygehuse imellem er der oprettet et samarbejdsudvalg til drøftelse af herhenhørende problemer.

Endelig skal det nævnes, at den omtalte udspecialisering de allersæneste år har medført ansættelse af røntgenoverlæger, narkoseoverlæger og – ved Statshospitalet – en laboratorieoverlæge.

Rigsforeningen til Bekæmpelse af de rheumatiske Sygdomme har oprettet Gigtsanatoriet i Gråsten, således at man også her i landsdelen er i stand til at gøre en indsats på dette område.

De sindslidende fra Sønderjylland behandles fortrinsvis på sindssygehospitalet i Augustenborg, for en mindre dels vedkommende på hospitalet i Vester Vedsted. Man skal her fremhæve, at man ved behandlingen af disse sygdomme de senere år har fået adskillige nye lægemidler i hænde, lægemidler der ofte bevirker, at udsigterne for helbredelse eller bedring er langt gunstigere end før.

I 1957 åbnedes det nye Jyske Nervesanatorium ved Vejle Fjord. Også hertil har patienter fra Sønderjylland adgang.

Tuberkulosebekæmpelsen i de sønderjyske amter er ligeledes i den omhandlede periode fulgt op og udbygget. I Åbenrå ligger landsdelens tuberkulosehospital, der for få år siden gennemgik en gennemgribende ombygning og modernisering. Hospitalets overlæge er tillige chef for tuberkulosestationerne i Åbenrå, Haderslev, Sønderborg og Tønder. Tuberkulosestationerne er nybyggede og der er her skabt en praktisk og smuk ramme om arbejdet. Tuberkulosen er her som i det øvrige land stærkt på retur, men der findes dog hvert år nye tilfælde af lungetuberkulose i landsdelen – og nedgangen bør ikke virke som en sovepude. Den største agtpågivenhed er fortsat nødvendig.

Den anden side indenfor sundhedsvæsenets udvikling i Sønderjylland, der skal gøres til genstand for lidt nærmere omtale, er *den forebyggende sygdomsbekæmpelse*.

Denne har først og fremmest sat ind overfor børnene, fra fødslen gennem de første barneår og op gennem skolealderen. Denne sygdomsforebyggelse hos børnene er dels inspireret af det faktum, at man tidligere havde en meget betydelig dødelighed blandt børn, især spædbørn under et år, dels af den naturlige tanke, at man først og fremmest skaber en sund befolkning ved at værne børnene mod sygdomsangreb. Grundkernen i dette sygdomsforebyggende arbejde er et kompleks af love, fremsat af medicinaldirektør dr. med. *Johs. Frandsen*.

Man var fra begyndelsen klar over, at omsorgen for spædbarnet faktisk burde begynde allerede inden dettes fødsel. Derfor gennemførtes lov af 1. oktober 1945 om vederlagsfri svangerskabsundersøgelser, i følge hvilken enhver gravid kvinde har ret til gennem svangerskabet at få foretaget et vist antal vederlagsfri undersøgelser, dels hos lægen, dels hos jordemoderen. Ved disse undersøgelser er det muligt for lægen i tide at opdage eventuelle sygdomme hos moderen eller abnormiteter i svangerskabet, at vejlede moderen med hensyn til kost, vitamintilskud m. v. – alt for at skabe så gode udviklingsmuligheder for det kommende barn som gør ligt. Det må siges, at denne lov i høj grad er blevet udnyttet i de sønderjyske amter, idet den har vakt betydelig interesse blandt befolkningen og er fulgt op af et dygtigt arbejde fra de praktiserende lægers og jordemødrenes side.

Af den største betydning har også *sundhedsplejerskeordningen* været de

Tuberkulosestationen i Sønderborg.

steder, hvor den har været gennemført. Denne ordning grunder sig på lov af 31. marts 1937 om bekæmpelse af sygelighed og dødelighed blandt børn i det første leveår. Sundhedsplejerskerne er sygeplejersker, der har gennemgået en speciel uddannelse, afsluttet med et kursus på Århus universitet. Deres opgave er indenfor det distrikt, hvor de er ansat, at tilbyde råd og vejledning til mødre med spædbørn. Ydelsen er vederlagsfri, og det er en ganske frivillig sag for det enkelte hjem, om det vil modtage sundhedsplejerskens besøg. Der aflægges et vist antal regelmæssige besøg, indtil barnet fylder et år. Ved besøgene vejes og måles børnene, deres trivsel og udvikling følges, der gives råd med hensyn til kost, vitamintilskud m. v. Såfremt sundhedsplejersken finder noget sygeligt hos et barn, skal hun henvise det til læge.

Sundhedsplejerskeordning findes i Sønderjylland i byerne samt i nogle af landdistrikterne. Sundhedsplejerskerne er overalt blevet modtaget med den største velvilje og interesse – og det er meget sjældent, et hjem ikke ønsker at modtage besøg af sundhedsplejersken. Der er ikke tvivl om, at der her er udført et uhyre værdifuldt arbejde til gavn for børnene. Det må blot beklages, at ordningen endnu ikke er indført i flere landdistrikter, end tilfældet er. At få dette arbejde udbygget i hele Sønderjylland må være et arbejde for fremtiden.

Men også på anden måde har barnet mulighed for stadig at få sin sundhedstilstand og udvikling kontrolleret. Efter lov af 30. april 1946 om lægeundersøgelser af børn har ethvert barn adgang til indtil skolealderen vederlagsfrit at få foretaget ialt 9 forebyggende helbredsundersøgelser hos en

læge, heraf 3 i barnets første leveår. Disse undersøgelser foretages af de praktiserende læger, altså barnets »egen« læge og har i vid udstrækning bidraget til ikke alene at afhjælpe sygdomme og udviklingsforstyrrelser hos børnene, men også bidraget til en nøjere kontakt mellem hjem og læge.

Når barnet er kommet i skole, omfattes det af skolelægeoven af 12. juli 1946, ændret 12. april 1957. Efter denne lov skal der ved enhver skole være ansat en skolelæge, der efter nærmere regler skal undersøge børnene. Ikke mindst undersøgelser af syn og hørelse har her vist sig nyttige, idet mangler på disse områder – mangler, der i høj grad kunne være et handicap for børnenes udbytte af undervisningen – i tide har kunnet afhjælpes. Skolelægeordningen har været noget forskelligt organiseret i de sønderjyske amter. I Tønder amt har man således fra lovens gennemførelse haft en enkelt heltidsbeskæftiget skolelæge, medens i de øvrige amter de praktiserende læger har været ansat som skolelæger, fortrinsvis indenfor deres eget praksisområde. I Åbenrå og Sønderborg amtsråds kredse er man dog fra 1. april 1958 gået over til heltidsbeskæftigede skolelæger, d. v. s. skolelæger, der kun virker som sådanne uden ret til praksis ved siden af. Herefter er der en skolelæge i Åbenrå og en i Sønderborg amtsråds kredse.

Af sygdomsforebyggende foranstaltninger, der har været af stor vigtighed i landsdelen, skal nævnes vaccination mod difteri. I henhold til lov af 19. april 1943 kan enhver person under 18 år vederlagsfrit blive vaccineret mod difteri, en foranstaltning, der som bekendt har medført, at difterien praktisk talt er udryddet her i landsdelen såvel som i det øvrige land.

Sidst – men ikke mindst – skal nævnes poliovaccinationen, der i løbet af de sidste få år er gennemført i skolerne, dels ved samarbejde mellem hjem og praktiserende læger. Tilslutningen til denne vaccination, der ligesom difterivaccinationen er frivillig, har været meget betydelig. Fremtiden vil vise, om vi skulle være så lykkelige at få udryddet den med rette frygtede børnelammelse, således som tilfældet har været med difterien.

Der kunne nævnes endnu flere områder indenfor sundhedsvæsenets udvikling i Sønderjylland de senere år, men det ville føre for vidt i en kort oversigtsartikel som denne. Kun det mest betydningsfulde har kunnet berøres. Blot skal der sluttelig peges på en af de store opgaver, som skal løses i de kommende år: omsorgen for de kronisk syge og de gamle. Det er et problem, der med den stigende levealder bliver mere og mere aktuelt. Det drejer sig vel her først og fremmest om et rent socialt spørgsmål, men sundhedsvæsenet må i høj grad søge at bidrage til dets rette løsning.

Teater i Nordslesvig FORÅRET 1958

Af Marguerite Hahnemann

Oversigten over efterårets teaterforestillinger (1957), der blev bragt i Sønderjysk månedsskrifts januar-nummer, sluttede med en omtale af Det kgl. Teaters gæstespil, derunder nogle bemærkninger om, efter hvilke retningslinier Det kgl. Teater i fremtiden vil varetage den i teaterlovgivningen stipulerede forpligtelse til gæstespil i provinsen, i særdeleshed med henblik på tournévirksohmheden her i Nordslesvig.

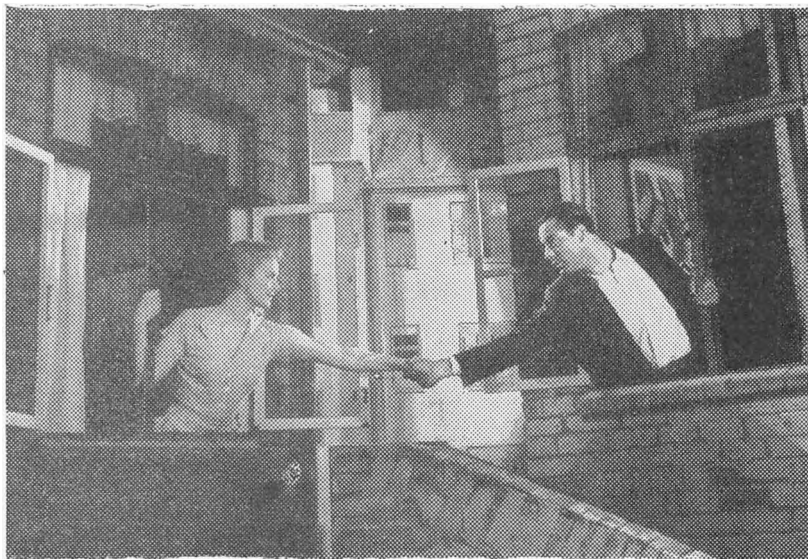
I slutningen af januar måned i år havde en repræsentation af Sønderjysk Teaterforening med formanden, amtsrevisor Hans Christensen, Tønder, i spidsen et møde med teaterchef Henning Brøndsted, vicechef Henning Rohde, økonomidirektør Bertholdt og tournéchef Bendt Rothe. Fra teatrets side forstod man, at virksomheden i Nordslesvig på ingen måde måtte indskrænkes, tværtimod, idet det er af allerstørste betydning, at ikke alene købstæderne, men også de mindre steder bliver besøgt i mindst samme omfang som hidtil. På den anden side ønskede man fra teatrets side i større omfang end det hidtil er sket, at graduere de udsendte forestillinger efter de pågældende sceners størrelse og egnethed.

Med disse principper som baggrund har Det kgl. Teaters gæstespilvirksomhed her i landsdelen i forårssæsonen formet sig således:

Februar og marts: BARBEREN I SEVILLA, opera i 3 akter af Rossini. Tekst af Sterbini efter Beaumarchais, komedie. Indstuderingen ledet af Poul Wiedemann efter Holger Gabrielsens iscenesættelse. Dirigent: John Frandsen.

Opført 2 aftener i Sønderborg for området Als, Broager og Gråsten og 2 aftener i Sønderjyllandshallen i Åbenrå for det øvrige Nordslesvig med henved 1100 tilhørere i Sønderborg og henved 1600 tilhørere i Åbenrå.

En homogen, festlig og charmerende opsætning med Kirsten Schultz som Rosina, yndig af udseende og kunstnerisk strålende såvel sangligt som skuespillermæssigt. Videre Johannes Astrups festlige Figaro, der besad både forslagenhed, pondus og stemmemæssig brillans, Ejnar Nørbys intrigante Don Bazilio med den overdådigt udpenslede bagtalesarie og Niels Brinckers grev Almaviva, smukt og kultiveret sunget. Aage Fønss og Ingeborg Steffensen bidrog som Don Bartolo og husholdersken Berta til at give de komiske optrin liv og anskueliggøre det muntre handlingsforløb. Helheden var en

Spurve under Taget* – Astrid Villaume og William Rosenberg.

opera i buffa i den rette lette italienske stil, og publikums begejstring var stor. En lovende indledning til forhåbentlig en lang række operagæstespil i kommende sæsoner.

April: Finn Methling: Rejsen til de grønne Skygger. W. A. Mozart: Strygekvartet nr. 6 i C-dur, Köchel 465. Carlo Andersen-kvartetten. Charles Tharnæs: Spurve under Taget.

Opført i Gram, Haderslev, Rødding og Tønder.

Maj: De samme to enaktere, men med følgende musikalske indslag: Carl Nielsen: Strygekvartet i G-moll, opus 13 (af 1888). Koppelkvartetten.

Opført i Broager og Nordborg.

Det musikalske interludium mellem de to enaktere var af smuk virkning, idet Ingeborg Brams' ypperlige spil i Methlings monolog var så udpræget musikalsk betonet, at den efterfølgende kammermusik faldt naturlig. Både monologen og Tharnæs' lille situation, hvor vemod, humor og mild ironi er vævet ind i hinanden, handler om ganske almindelige mennesker og ganske almindelige skæbner, uden at virkningen et øjeblik bliver banal. Begge forfattere har et så varmt og nænsomt livssyn, og deres replikform er af så fin psykologisk virkning, at disse små dagligdags skæbner løftes op i poesiens plan og bliver kunstnerisk symbol på medmenneskelighed. Livsnært og gripende. Astrid Villaume og William Rosenberg ydede smukt spil i de to roller.

Om man fra teatrets side bør fortsætte med kammermusik-indslagene, er dog vist problematisk. Teaterpublikum og musikpublikum er ingenlunde kongruente, og det er næppe sandsynligt, at man på denne måde kan opdrage folk til at holde af kammermusik. Selv indenfor musikforeningerne vil man kunne iagttage, at tilstrømningen til de egentlige kammermusikafiteter: strygerensembler, blæserensembler, er mindre end til f. eks. klaver- eller sang-

Peter Malberg som Balder Svanemose

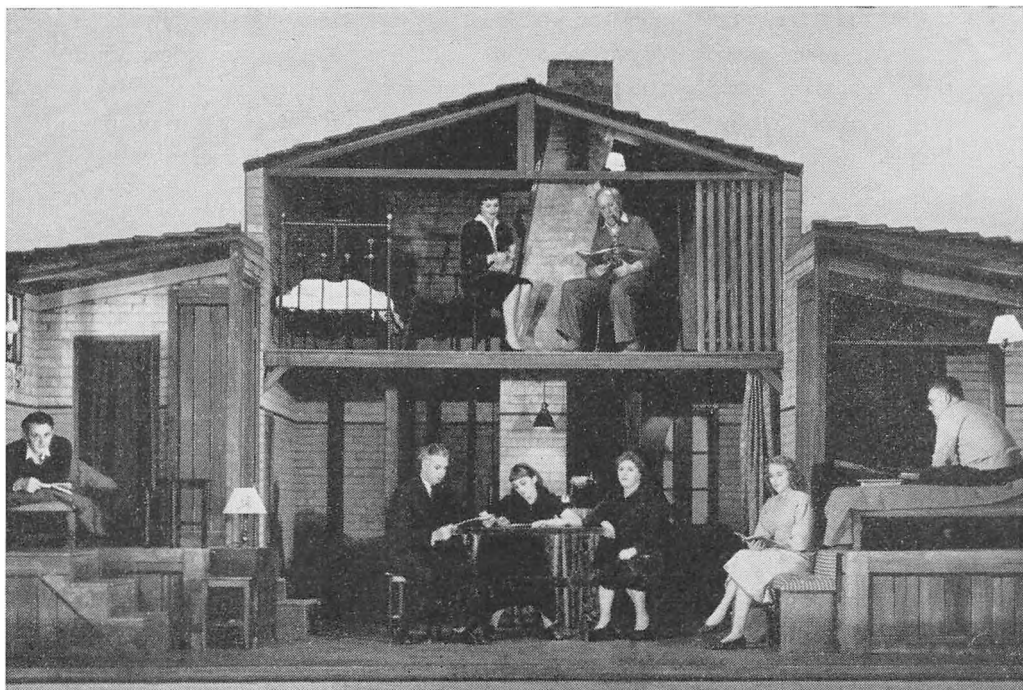
og som privat →

afiteter. Det er en musikgren for et mere trænet publikum, og såfremt man vil stille imod at fremme kammermusikinteressen ved at »smugle« denne form ind i teaterprogrammerne, bør man ikke se bort fra den mulighed, at man tværtimod skræmmer ikke-musikpublikummet bort fra teaterforestillingerne, idet de dér ønsker at møde scenens kunst og ikke koncertsalens. Og det var jo ikke hensigten.

For at blive ved det musikalske: Komponisten *Sv. S. Schultz* har til Ålborg Teaters Lille Scene komponeret en kammeroperette, bygget over en gammel engelsk komedie og formet som en parodi på operettegenren. Forestillingen blev en succes i Ålborgs efterårssæson. Teater- og musikorganisationen ARTE sikrede sig derfor ensemblet fra Ålborg med bl. a. Hilma Ege-skov, Hannah Rahlff, Ejnar Hjordt og Jan Zangenberg, der også var forestillingens instruktør, til sin forårstourné. Operetten – »*Den kåde Donna*« – blev spillet i Søgårdlejren, Sønderborg og Tønder.

Den flittige tournédirektør Herman Gellin havde hele to tournéer løbende. Den første var *George Axelrod's* lystspil »*Pigen ovenpå*«, Alléscenens store sommersucces fra 1957, med Louis Mische-Renard og Jytte Breuning i

Scenebillede fra »Anne Franks Dagbog«.

de to hovedroller, der i København blev spillet af Ebbe Rode og Helle Virkner. Stykket var oversat og instrueret af Bjørn Watt Boolsen. Et let og muntret spil om en græsenkemands fataliteter, som Miehe-Renard med træk af sin københavnske forgænger klovnede sig igennem til moro for publikum i Åbenrå, Haderslev, Skrydstruplejren og Sønderborg (2 gange).

Direktør Gellins anden forårsforestilling var Peter Malbergs jubilæumstourné i Paul Sarauws lystspil-folkekomedie »Peter den Store« som den fantastiske Balder Svanemose – en rolle, der i den grad er blevet Peter Malbergs personlige eje, at den næppe vil kunne udfyldes af nogen anden. Den 70-årige kunstner spillede som 50-års jubilar på tourné gennem hele den danske provins denne temmelig anløbne »herre« med en vitalitet, et humør og en fantasi, der ikke nås endsige overgås af nogen anden indenfor dansk scenekunst, selv ikke humørbomberne Dirch Passer, Kjeld Petersen eller Uglebjerg. Han lægger ikke nogen udpræget ydre maske; maskeringen kommer indefra og viser sig i små, men karakteristiske enkeltheder i holdning, plastik og mimik. – Balder Svanemose præsenterede sig i Åbenrå (2 gange), Haderslev, Padborg, Rødding (2 gange), Søgårdlejren, Sønderborg og Tønder.

Andelsteatret satte Marcel Aymés satiriske komedie »Retten på Vrangen«

og i Beatrice Bonnesens instruktion og med Annegrethe Nissen, Troels Munk, Marianne Flor, Ole Ishøj og Mogens Juul i de vigtigere roller. Annegrethe Nissen som advokatfrue med vampyrtilbøjeligheder og Ole Ishøj som den uskyldigt anklagede og endnu med ungdommens idealisme i behold viste godt spil som stykkets modpoler. – Opførtes i Åbenrå, Gråsten og Padborglejren.

Axel Illums smukke succes fra efteråret »*Anne Franks dagbog*« var langt fra udspillet og blev derfor genoptaget i foråret med Ebba Nørager som Anne Frank i stedet for Susanne Bech, der var engageret andetsteds. Ebba Nørager stod udmærket i det godt spillende ensemble, og stykket vistes i denne omgang i Gråsten, Gram, Haderslev og Tønder.

Ålborg Teater havde på sin sæsonplan den snart klassiske farce, *Avery Hopwood's »Den grønne Elevator«*, og på vejen mellem Sydslesvig og Esbjerg viste teatret denne forestilling i Haderslev og Rødding.

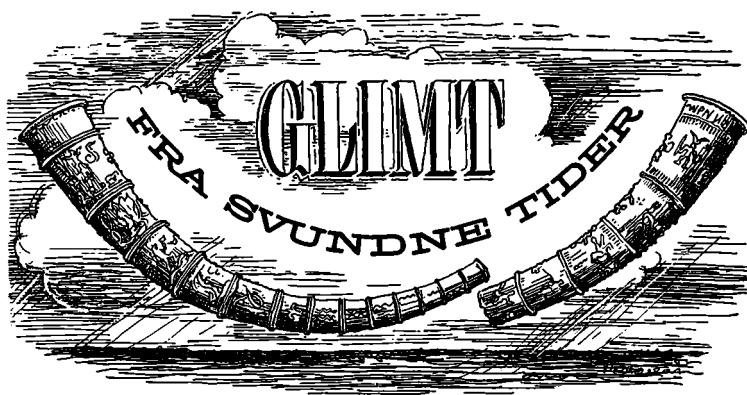
Kay Abrahamsen præsenterede traditionen tro en operette: *Oscar Straus' »Valsedrømme«* med Gurli Gilda, Carina Witzansky, Arne Westermann og Georg Philipp. Abrahamsen havde selv instrueret og optrådte som wiensangeren Heinrich. »Valsedrømme« blev spillet 70 gange landet over og blev i Nordslesvig opført følgende steder: Søgårdlejren, Sønderborg og Tønder.

Sønderjydske Teaterforenings januar-tourné, der løb i dagene 13.–30. januar samt 10. og 11. februar, bød på en smuk og righoldig solistoptræden af skuespillerinde *Ellen Malberg*, der på sit program havde ældre danske digtere: H. C. Andersen, Drachmann og J. P. Jacobsen, og nyere, deriblandt Kaj Munk, Nis Petersen, Tove Ditlevsen og Halfdan Rasmussen. Ellen Malberg læste, reciterede og sang til eget guitar-akkompagnement og gjorde ved sin pietet overfor digterværkerne, sin kunnen og sit på een gang reserverede og åbne væsen overfor tilhørerne megen lykke overalt, hvor hun optrådte de 20 aftener, tournéen varede: Blans, Bovlund, Bylderup Bov (2 gange), Emmerlev, Gram, Guderup, Hjordkær, Hviding, Jejsing, Jels, Lydersholm, Løgumkloster, Padborg, Rejsby, Sillerup, Sofiedal, Tinglev, Vedsted og Vester Sottrup.

Som det ses, har der været budt på et varierende program med både lettere og alvorligere ting, og i sin beretning på Sønderjydske Teaterforenings generalforsamling den 19. maj 1958 anførte formanden, at det i sæsonens løb havde vist sig, at det ikke ubetinget var de lettere ting, der trak det største publikum. Det er kvaliteten, der er det afgørende, og man må derfor søge at skaffe de bedst mulige forestillinger hertil, såvel hvad angår stykkernes som fremstillingens kvalitet.

Sønderjydske Teaterforening har i tiden fra 1. januar 1957 til maj 1958 – bortset fra tilskuddene til sommerspil, lille tourné og oplæsningsrække – ydet ialt kr. 29.700 i tilskud til de lokale teaterforeninger, heraf i kalender-

Fra gamle bødelister

Gamle bødelister kan rumme interessant kulturhistorisk stof, selv om det ifølge sagens natur mere er vore fædres fejl end deres dyder, de oplyser os om. I det følgende meddeles et par uddrag af bødelister i Aabenraa amtsregnskaber, der rækker tilbage til omkring 1580, og som nu findes på rigsarkivet.

1619 må Hinrich Schmidt i Aabenraa betale bøde, »dass er wider des Herrn Stadthalters Verbot Aalkrähen auf Kalløe geschossen«. Her er altså et vidnesbyrd om, at skarven eller ålekragen dengang har levet ved Gønner Fjord.

Og her endnu et vidnesbyrd om egens dyreliv i fordums tid:

1703 bliver en mand fra Varnæs idømt bøde, fordi han er blevet set med bøsse på marken. Manden hævder, at han bare ville ned til det salte vand for at skyde en sæl.

Altså må for 250 år siden sælen have været hyppig i Lillebælt, hvor disse dyr nu aldrig ses.

1622 må Nis Krabbe i Løjt Kirkeby bøde 2 daler, fordi han ikke har afhugget den ene fod på sin hund. Dyret er siden blevet skudt af husfogeden i nærværelse af Vor fyrstelige Nåde.

Her må forud have foreligget et heretugeligt påbud om, at bønderne skulle afhugge den ene fod på deres hunde, så at disse ikke kunne jage efter vildtet og således skade jagten for hertugen.

Nis Krabbe boede på gården »På Bjerget« i Kirkeby; gården ejes endnu af hans efterslægt, nemlig hans direkte mandlige efterkommer i 9. led.

1644: Da svenskerne plyndrede Løjt Skovby, har Christen Hansen dersteds voldelig frataget sin nabo Jes Tielsens søster en hoppe, som hun ville skjule i sin broders gård, og har derefter ladet sin karl bringe den til en fremmed rytter.

Siden dømmes Christen Hansen til at erstatte hesten og må desuden svare 4 daler i bøde.

1680: Toftbolsmand Hans Madsen i Barsmark var faldet i søvn i Løjt kirke, og da hans sidemand vækkede ham med en nål, fo'r han op og slog løs på Frands Smed, som dog var helt uskuldig deri. Hans Madsen må derfor betale 4 daler i bøde.

1710: Nis Holdt i Løjt Skovby har trods forbudet givet en tigger husly; han straffes derfor med to dage på vand og brød.

1712 idømmes Hans Hansen i Sønder Ønslev to dages vand og brød, fordi han har skældt sin svigermøder ud »für eine Hexe und Trollkune« og hældt hende en spand vand over hovedet.

1717 må Bodel Møllers i Kirkeby bøde 3 daler, fordi hun har kureret Christen Marcorsen i Sønderkoven for benbrud og dereved handlet imod den herværende kirurgus' privilegium.

1733 må Mette Pauls i Løjt Kirkeby, Paul Fynneboes ægtehustru, betale bøde, fordi hun har ladet sig forføre, medens hendes mand sidder i fangenskab og slaveri i Algier.

Jes M. Holdt, Hovslund.

En mærkelig »kærlighedsaffære« på Grøngård

I årene 1824–25 udspandt der sig en ejendommelig »kærlighedsaffære« for de højeste myndigheder i Sønderjylland.

Det var en 50-årig daglejer og staldkarl, Peter Henningsen, som i ordets bogstaveligste forstand havde forelsket sig sindssygt i fribonden på Grøngård, Paul Momsens unge datter Anna Marie. Peter Henningsen hævdede, at han af Paul Momsen havde fået løfte på datteren, og da Paul Momsen pure afviste dette, rejste han anklage for brud på løfte om ægteskab. Såvel amtmanden over Gottorp amt, som kirkevisitatorium og konsistorium i Tønder, samt overretten måtte beskæftige sig med denne mærkelige sag, som vel nok har irriteret storbonden Paul Momsen en del, men på den anden side vel heller ikke har kunnet undgå at tale til smilet. Sagen har først været til behandling i konsistoriet i Tønder d. 26. april 1824, og her måtte Peter Henningsen indrømme, at Anna Maria aldrig havde lovet ham ægteskab, og at hun i det hele taget intet kendte til sagen, som

derefter afvistes. Senere har Peter Henningsen givet møde sammen med Paul Momsen for retten på Tønder amtshus, men også her blev hans klage afvist som værende aldeles ubegrundet. Efter at være flyttet til Kropperbusch i Krop herred forfølger den forsmåede elsker sagen yderligere gennem Gottorp amt, og da han her søger om fri proces, er også overretten blevet indblandet. Denne afkræver kirkevisitatoriet i Tønder, der bestod af amtmand og provst, en redegørelse, der afgives d. 15. december 1824. Heri får Peter Henningsen læst og påskrevet. Det hedder her, at alle, der overhovedet kender klageren og den kvinde, han gør krav på, vil straks se det latterlige i hans adfærd. Han er en gammel, hæslig karl på 50 år, som kærlighed sandsynligvis har gjort sindssyg. Hun derimod er en anstændig og fin dannet pige på omkring 20 år, hos hvis fader klageren har været daglejer og kvægpasser. Efter sin egen forklaring overfor konsistoriet havde han heller ikke nogen sinde blot talt et ord med pigen, men havde dog ment at have sporet hendes kærlighed. Hun havde nemlig nikket venligt til ham. Kirkevisitatoriet henstiller i indberetningen til overretten, at klageren får pålæg om at holde sig i ro, da han, som enhver, der taler med ham, selv kan erfare, er sindssyg, og visitatoriet tillader sig ydermere at indstille, at den, der har udformet og skrevet klageskrivelsen for ham, straffes for utilbørligt skrivi. Heller ikke på den tid var administration og domstole just hurtige til at træffe en afgørelse, selv i en så oplagt sag som denne. Overrettens afvisning af Peter Henningsens klage er først dateret d. 2. november 1825, men allerede forinden, d. 30. april 1825, er stridens genstand, den unge og venlige Anna Marie Momsen blevet gift med kogsinspektør i Gl. Frederikskog, Hans Hinrich Brodersen. Det var et mere standsmæssigt parti.

P. K. I.

Frederik Fischers første offentlige fremtræden

Læsning af gamle aviser fører lige ind i begivenhederne på den tid, da de udkom. En annonce som den efterstående, indrykket af danskhedens frejdige forkæmper i Aabenraa i årene efter 1838, fortæller noget om de kår, han levede under, og om den fernis af fremmed kultur, der dengang prægede livet i en lille sønderjysk købstad. I »Allgemeines Wochenblatt« læser man følgende:

Meinen Freunden und Gönnern mache ich hiedurch ergebenst die Anzeige, dass ich mich zu Ostern künftigen Jahres hieselbst als Uhrmacher zu etabliren gedenke, zu welcher Zeit ich mir Ihren gütigen Zuspruch erbitte.

Apenrade, den 12. December 1830.

Friedrich Fischer.

H. V. G.

Helligkilden i Hellevad

At kildebesøg har været almindelig helt op til den nyeste tid, vidner efterstående annonce (på dansk) fra »Allgemeines Wochenblatt« om:

Den i fordem Dage saameget berømte og besøgte Sundheds-Brønd ved Hellewadt, som i de senere Aar har været i Forfald, er nu istand giort og til Tieneste for enhver, som ønsker at benytte sig deraf.

H. V. G.

To aabenraaske stjernekyggere fra året 1835

Selv om det gamle Aabenraa ikke kan rose sig af at have haft en astronom af format som Tønders berømte *Peter Andreas Hansen* blandt sine borgere, fandtes der dog dengang to af byens børn, der grebne af oplysnings-tidens trang til større og dybere erkendelse af universet på det nøjeste fulgte himmellegemernes færd. Den ene var

urmager *Frederik Fischer*, der i et hjemmelavet spejleteleskop med 43 ganges forstørrelse den 29. september 1835 kl. 12 om natten observerede den Halley'ske komet, og den anden var fysikus dr. *A. W. Neuber*, der den 5. oktober kl. 3 om morgenen så det samme himmelfænomen med det blotte øje og senere med en Dollond-kikkert.

H. V. G.

Efter »Allgemeines Wochenblatt«.

Ved pastor Ivar Bjørns' hustrus død i Bjolderup

Ældre kirkebøger udmærker sig ofte ved indgående omtale af de personer, der står optegnet som døde, og giver derved eftertiden et indblik i de levevilkår, der har været den afdøde beskåret. Sin hustru har pastor *Ivar Bjørn*, der virkede i Bjolderup fra 1782 til 1797, givet efterstående smukke mindeord i sin kirkebog:

1793. »Da døde *Katarine Steenbæk Bjørn*, hv:is Kierlighed var mig sød, hvis Troeskab usvigelig, hvis Æmhed mageløs. Ingen Under derfor, at ved dette kiere Leer græder en bedrøvet Mand, som Herren revsede. Thi aldrig bedrøvede hun mig, førend Skaberen vinkede, og hernede var intet mere af hende end det sønderbrudte Leer. Trofast delede hun Byrderne med mig. Syv børn fødte hun med stor Smerte, hvoraf tre lever. Styrk mig Herre, at jeg nogenledes maatte opfylde de Pligter imod vore Børn, som nu hviler paa mig arme svage Menneske alene! Hielp mig at opdrage dem til dit Navns Ære, til sande Christne! – Dette maa og bør jeg sige: her hviler til glad Opstandelse den bedste Kone, den ømmeste Moder. Hun er alligevel borte, mit Livs Glæde, min elskværdige Hustru og kommer ei mere til mig. Lovet være Gud! Denne er min Fortrøstning; lovet være Jesus Christus, at Døden ikke for evig kan berøve denne min elskelige mig! Min

Siel døe denne Retfærdiges Død, og vi skulle se os igien, og vi skulle glæde os derover med en evig himmelsk Glæde. I Himlen har du nu et nyt Navn. Jeg bærer endnu iblant store Synderes Tall det Navn *Ivar Biørn*.«

H. V. G.

Bjolderup kirkebog 1793, jvf. Bjolderup Sogns Historie, s. 90-92 (ved provst, dr. theol. Jens Holdt).

Da provst Odin W. Tidemann forlod Tønder

Til seminarieførstander, dr. theol. Asger Nyholms skildring i Sdj. mdsskr. 1955, s. 34-36, af provst *Odin W. Tidemanns* virke i Tønder kan hidsættes »Dannevirke«s afskedsord den 27. april 1860:

»I søndags holdt provst *Tidemann* sin afskedsprædiken efter hans udnævnelse til sognepræst i Kregome ved Frederiksværk.

Han er forskelligt bedømt, men hvad der end kan siges imod ham, så vil ingen kunne nægte, at han stedse har indtaget en national holdning ligeoverfor hans kollega i kirkevisitatoriet, grev *Arthur Reventlow* (der var amtmand) og sikkert afværget ikke lidet ondt. En del af provstiets præster har indbudt provsten til et tarveligt (d. e. beskedent) middagsmåltid på »Stadt Hamburg« for at ønske ham et roligere og mere idyllisk liv ved Isefjordens og Arresøens skovkransede kyster, end han har kunnet nyde her ved Vidåens nøgne bredder.«

H. V. G.

Da degnen i Højst var sognets læge

På en af de gamle Kogsbøl-gårde i Jejsing findes der en håndskreven lægebog, som Hans Asmussen Schmidt har efterladt sig, da han afgik ved døden som sognedegn i Højst den 1. juli 1746 i en alder af 46 år. Hans Asmussen,

som han selv kalder sig, overtog embedet 1725, og samme år den 20. september viedes han til Dorothea Abelone, datter af sognepræsten Niels Ewald og Mette Magdalene født Prætorius. Degnen blev derved svoger til vajsenshuspræsten Enevold Ewald (digteren Johannes Ewalds fader), til selvejerbonde og sognefoged Johannes Ewald i Holm, til gårdejer og solvigsk sognefoged Peter Michelsen i Hostrup, til købmand Thomas Hoyer i Tønder, til Peter Bossen fra Alslev og til sognepræsten Esben Petersen Hørup i Højst, der kun virkede her fra 1732 til sin død 1737.

Hans Asmussen Schmidts lægebog er meget tæt skrevet, med lille skrift, men smukt og tydeligt. Bogens første del er affattet på tysk og synes at være en afskrift efter en eller flere lægebøger fra tiden omkring 1520, da greven af Mansfeld (kendt fra Luthers historie) og professor Konrad von Gesner (1516-1565) nævnes sammen med doktor David Hertians. Denne del af bogen, der oprindeligt har været på 166 sider, skrevet i tiden mellem den 14. november 1726 og den 20. marts 1728, er blevet brugt flittigt (de første blade mangler), hvilket også kan ses af de mange NB'er i marginen eller »probantum est« efter de forskellige råd mod sygdomme. Et fyldigt afsnit er helliget sygdomme hos husdyrene, så Hans Asmussen sikkert også har haft meget at bestille som dyrlæge.

Mere interessant er dog bogens danske del på 46 sider, som af degnen kaldes »en anhang«, hvori der findes mange gamle husråd mod sygdomme, opskrifter på forskellige slags farvet blæk og andre ting. Her skal meddeles følgende gode råd:

For svimmelse i hovedet må man drikke vand, som er brændt af cardo benedicta (dyrkedes undertiden som et slags surrogat for humle), hver dag to skefulde i fem eller syv uger fastendes.

Christian Maibøll.

Graasten Bank A/S
Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 — Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard.

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

**VALLEKILDE
Folkehøjskole**

Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

HEJMDAL

Landsdelens Blad

**Brede Sogns
Spare- og Laanekasse**

Bredebro tlf. 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

Paul Thomsen
Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,

Trikotage, Herreekvipering

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

GRAM

Køleanlæg

BRØDRENE GRAM A/S

VOJENS

Støt vore annoncører